

Europa als antwoord

Esther Benbassa

Het kan niemand in Europa onberoerd laten: de moord op Theo van Gogh, de opschudding erdoor in Nederland, de talloze branden die volgden in moskeeën, in islamitische scholen en kerken; de jacht die in Nederland is geopend op terroristen.

Tenzij je er natuurlijk gemakshalve van uitgaat dat dit op-laaierend geweld eenvoudigweg een gevolg is van de zogenoemde 'botsing van culturen'.

Het Nederlandse dagblad *de Volkskrant* meldde enkele dagen na de moord in een hoofdartikel dat het kabinet 'de moord op Theo van Gogh beschouwt als het begin van de heilige islamitische oorlog in Nederland' en dat het op zijn beurt de oorlog verklaart aan radicale islamitische bewegingen. Oog om oog... en wat dan verder?

Theo van Gogh was geen man van onbesproken gedrag. Niets echter kan de moord op hem rechtvaardigen, een misdaad bovendien die werd voltrokken in een land dat in Europa als het vaderland van de godsdienstige tolerantie wordt beschouwd, een land met de reputatie zeer democratisch te zijn. De racist en antisemiet Van Gogh belichaamde voor sommi-

gen de vrijheid van meningsuiting. Het is niet overdreven te stellen dat hij van deze vrijheid misbruik maakte door iedereen te beledigen die hem voor de voeten liep. Wat is vrijheid van meningsuiting waard zonder verantwoordelijkheidsgevoel?

Maar in een zichzelf respecterende democratie worden dergelijke zaken door de rechter afgehandeld, niet met een moordwapen.

Belangrijk is vooral de vraag hoe de in Nederland geboren en getogen jonge Mohammed B. in een radicaliseringsproces terecht kon komen dat tot deze dodelijke aanslag heeft geleid. En dat nog wel in het land dat twee jaar daarvoor al het toneel was geweest van de moord – toen door een autochtoon – op de extreem-rechtse oppositieleider Pim Fortuyn. Dezelfde Pim Fortuyn die enkele dagen na de moord op Van Gogh postuum tot 'de grootste Nederlander aller tijden' zou worden gekozen. Deze moorden leggen op niet mis te verstane wijze de politieke crisis bloot waarin het land verkeert, de groeiende invloed van extreem-rechts en de wankelende maatschappelijke consensus over bepaalde fundamentele waarden en normen. Bovendien maken ze duidelijk dat het Nederlandse multiculturele model, dat vooral door onverschilligheid en idealisme lijkt te worden gekenmerkt, ter discussie moet worden gesteld.

Moordenaar Mohammed B. is een product van de westerse maatschappij, evenals de extremisten die tijdens de nasleep van de affaire zijn opgepakt en de rechts-extremistische brandstichters die moskeeën en scholen tot doelwit kozen. Sommige Nederlandse media en de van liberaal naar extreem-rechts opgeschoven politicus Geert Wilders, leggen met enige regelmaat verklaringen af die in het Franse recht als aanzetten tot rassens-

haat zouden gelden, en onmiddellijk zouden leiden tot strafvervolgung. In Frankrijk is de rechter een probaat middel om paal en perk te stellen aan al te overdreven vertolkingen van racistische sentimenten. Wat niet wil zeggen dat het Franse model zo'n geslaagd voorbeeld van integratie is.

Zo publiceerde de Franse rekenkamer in november van 2004 een rapport waarin het Franse immigratiebeleid van de afgelopen dertig jaar aan de kaak wordt gesteld. De rekenkamer hekelt daarin vooral de opvatting dat de integratie aan zichzelf kon worden overgelaten. Oorzaken voor het falen van het beleid, aldus het rapport, liggen in huisvesting, scholing en werkgelegenheid. En terecht. Het huidige huisvestingsbeleid heeft inderdaad schuld aan de segregatie in de steden. Het onderwijsbestel is niet flexibel genoeg. Het heeft immigranten niet de kans geboden te integreren en ze de mogelijkheid ontgenomen op een succesvolle maatschappelijke carrière. De kans dat een leerling de middelbare school verlaat zonder diploma, is voor een kind van buitenlandse afkomst tweemaal zo groot als voor een Frans kind. Dat geldt in nog sterkere mate voor kinderen die in het buitenland zijn geboren of wier ouders uit Noord-Afrika komen. Daarbij komt nog dat die achterstand alleen maar wordt vergroot door de *carte scolaire* (de geografische restricties die in het Franse middelbaar onderwijs aan de schoolkeuze zijn verbonden). En op het gebied van de werkgelegenheid ontbreekt het deze groep aan de kwalificaties die nodig zijn voor enig succes op de arbeidsmarkt, nog afgezien van de discriminatie. Zowel rechts als links is verantwoordelijk voor de geconstateerde misstanden.

In Nederland roepen velen het schrikbeeld van de jihad op om diepgewortelde misstanden in de maatschappij te camoufleren. Zij die dit weigeren, trekken vergelijkbare conclusies als

de Franse rekenkamer. Maar de vraag is of zo'n vergelijking tussen het multiculturele, Nederlandse model en het Franse mogelijk is. Noch met het ene noch met het andere zijn resultaten bereikt die een concurrentiestrijd rechtvaardigen. In de eerste plaats omdat ze als integratiemodel voor bepaalde bevolkingsgroepen gewoon niet gewerkt hebben. In Frankrijk kennen we de goudgerande legende van de harmonieuze integratie van de joden. Door de diaspora had dit volk ruime ervaring met de organisatie van scholing en sociale bijstand binnen de eigen groep. Mede daardoor claimde de joodse gemeenschap geen vastomlijnde eigen identiteit en heeft ze zich inderdaad met minder moeilijkheden aan een vreemde maatschappij weten aan te passen, nota bene in een tijd waarin de normen en waarden van de Republiek met onverholen trots werden verkondigd. Maar dit integratieproces heeft zich niet van de ene op de andere dag als bij toverslag voltrokken. Bij de immigratie van joden uit Noord-Afrika in de jaren zestig van de vorige eeuw ging het over het algemeen om repatriëring van Franse staatsburgers. De andere immigranten, van Europese afkomst, deelden de christelijke traditie met de bewoners van het gastland. Hoewel niet zonder slag of stoot, integreerden deze groepen bijna als vanzelf. De voorsprong op moslimimmigranten uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten is enorm.

Om een multicultureel model te vinden dat integratie doelmatig bevordert, moeten we vreemd genoeg misschien wel in de Verenigde Staten kijken. Daar put het integratieproces kracht uit een droom – de *American dream* die de immigranten al ver voor hun vertrek in het hoofd hebben gehaald – en uit de Amerikaanse cultuur, die door nieuwkomers vrij eenvoudig kan worden eigengemaakt. Veel makkelijker dan die overdaad aan verankerde tradities, indrukwekkend erfgoed en vastge-

roeste gedragscodes die de Europese cultuur kenmerken. Die slaat bijna elke hoop op een snelle integratie de bodem in. Wellicht is aan het eind van het koloniale tijdperk alle hoop op een Franse of Nederlandse droom wel verdampt; naar die landen emigreer je slechts om aan de ellende in je eigen land te ontsnappen, en nergens anders om.

In Europa is er een maatschappelijke werkelijkheid gecreëerd – laten we dat nu maar onder ogen zien – van gemarginaliseerde groepen met een eigen tegencultuur en een eigen 'grondgebied'. In een tijd waarin de behoefte aan eigen identiteit nadrukkelijk wordt gevoeld, kunnen deze groepen zich makkelijk laten verleiden tot een opstand tegen een dominante cultuur, de 'Leitkultur' waarmee ze zich niet verwant voelen, waardoor ze zich zelfs voelen buitengesloten. Sommige van de door radicale politieke moslims geopperde oplossingen oefenen daarom op deze groepen een grote aantrekkingskracht uit. Maar dat geldt voor elke oproep terug te keren tot de waarden en normen van de eigen groep, zeker wanneer die oproep apocalyptische verwachtingen wekt – versterkt door terroristische activiteiten – bij individuen met een door maatschappelijke uitsluiting en marginalisering zwak ontwikkelde identiteit. Europa heeft in feite zelf derdewereldpopulaties gecreëerd, die gevoelig zijn voor alle vormen van extremisme die hen hoopt geeft op een beter leven.

Het is duidelijk dat er geen hoop op verbetering is zolang wij doorgaan deze situatie af te schilderen als een 'botsing van culturen', als een samenleving in een permanente staat van oorlog tegen alles en iedereen. Daarmee verscherpen we de tegenstellingen en sporen we die gemarginaliseerde bevolkingsgroepen hoogstens aan tot meer verzet. Dan is elke poging tot geslaagde integratie tot mislukken gedoemd.

In een beangstigende context van mondialisering en een steeds zwakker wordende verzorgingsstaat, creëert ook West-Europa op zijn beurt een nieuwe identiteit, in zijn verzet tegen de vijand van de moderne wereld; een vijand die in westerse ogen steeds vaker wordt belichaamd door moslims. De Verenigde Staten zetten daarbij de toon. Maar de Europese mogendheden, in meerderheid toch sterk gesecculariseerd, volgen de VS, in wat sinds 11 september 2001 al te vaak wordt afgeschilderd als een godsdienstoorlog.

Toch zou Europa ook perspectief kunnen bieden, maar alleen als de Europeanen de handen ineenslaan en hun gevoelens van nationalisme – om niet te zeggen: chauvinisme – in toom houden. De Europese Unie heeft de macht en de kennis om voor de problematiek van immigratie en integratie een vakkundige oplossing te vinden. Daarvoor is een gezamenlijk, consistent en door vertegenwoordigers van minderheidsgroepen gesteund beleid nodig, bovenal een investeringspolitiek die op zinnige en gecontroleerde wijze fondsen verdeelt over uiteenlopende zaken als scholing, beroepsopderwijs, positieve discriminatie, bestrijding van segregatie in scholen en wijken, en ten slotte de ontwikkeling van organisaties die perfect zijn toegesneden op de behoeften van de diverse minderheidsgroepen.

Europa, uitgebreid tot vijftientwintig landen, zou – wanneer het een werkelijk krachtige politieke eenheid vormt – kunnen voorkomen dat de kloof tussen autochtonen en allochtonen zich verdiept en het oude continent het toneel wordt van een verborgen, slepend en uitzichtloos conflict. Want daarbij zouden alleen extreem-rechtse, populistische en communautaristische stromingen garen spinnen.